

F. A. Hayek: The Use of Knowledge in Society, *American Economic Review*, vol. 35, 1945, pp. 519–530; česky v Tomáš Ježek (ed.): *Zásady liberálního řádu*, Academia, 2001.

VYUŽITÍ ZNALOSTÍ VE SPOLEČNOSTI

F. A. HAYEK

Jaký problém vlastně řešíme, když se pokoušíme konstruovat racionální ekonomický řád? Přijetím některých známých předpokladů je odpověď dosti jednoduchá. *Jestliže* máme veškeré relevantní informace, *jestliže* můžeme vyjít z dané soustavy preferencí a *jestliže* ovládáme všechny znalosti o disponibilních prostředcích, pak problém, který zbývá, je čistě logický. To znamená, že odpověď na otázku, jaké je nejlepší použití disponibilních prostředků, je už obsažena v našich předpokladech. Podmínky, které řešení tohoto optimačního problému musí splňovat, už byly vyčerpávajícím způsobem vypracovány a mohou být nejlépe formulovány matematicky: řečeno nejstručněji, mezní míry substituce mezi dvěma statky nebo faktory musí být stejné při všech jejich různých použitích.

Avšak toto *není*, s největším možným důrazem řečeno, ekonomický problém, se kterým se společnost střetává. A i když ekonomicko-matematické metody, které jsme k řešení tohoto logického problému vytvořili, jsou důležitým krokem k řešení ekonomického problému společnosti, odpověď ještě neposkytly. „Data“, ze kterých ekonomicko-matematické metody vycházejí, nejsou totiž nikdy za celou společnost „dána“ v jediném mozku, který by z nich mohl odvodit implikace, a nikdy takto dána být nemohou.

Zapeklitost problému racionálního ekonomického řádu je dána právě faktem, že znalost okolností, kterou musíme využívat, nikdy neexistuje v koncentrované nebo integrované formě, nýbrž pouze jako rozptýlené útržky neúplných a často rozporných znalostí, které mají všichni navzájem oddělení jednotlivci. Ekonomický problém společnosti nespočívá jen v tom, jak alokovat „dané“ zdroje – pokud se tím míní „daný“ v jediném mozku, který uvědoměle řeší problém formulovaný těmito „daty“. Jde spíše o to, jak zajistit nejlepší použití zdrojů známých jednotlivým členům společnosti pro účely, jejichž relativní význam znají opět pouze tito jednotlivci. Nebo, řečeno stručně, je to problém využití znalostí, které nejsou nikomu dány ve své totalitě.

Obávám se, že tato povaha fundamentálního problému byla posledními jemnostmi ekonomické teorie spíše zatemněna než osvětlena právě zejména při používání matematiky. Ačkoli se chci v této stati zabývat především problémem racionální ekonomické organizace, budu v jejím průběhu nucen

znovu a znovu ukazovat na jeho těsnou souvislost s některými metodologickými otázkami. Mnohé z bodů, které chci uvést, jsou skutečně závěry, k nimž se neočekávaně sbíhají různé cesty uvažování. Jak ovšem tyto problémy vidím nyní, není náhoda. Zdá se mi, že mnohé ze současných sporů ohledně ekonomické teorie i ekonomické politiky mají svůj společný původ v chybném pojetí povahy ekonomického problému společnosti. Toto chybné pojetí samo má pak původ v mylném přenášení myšlenkových návyků, které jsme si vytvořili při našem styku s přírodními jevy, na jevy společenské.

V obecném jazyce označujeme slovem „plánování“ komplex vzájemně svázaných rozhodnutí o alokaci našich disponibilních zdrojů. Jakákoli ekonomická aktivita je v tomto smyslu plánováním; a v jakékoli společnosti, v níž lidé spolupracují, musí být takové plánování, ať ho provádí kdokoli, založeno na znalostech, které zpočátku nemá ten, kdo plánuje, ale někdo jiný, a které se musí nějakým způsobem k plánujícímu dostat. Různé cesty, kterými jsou lidem sdělovány znalosti, na jejichž základě si pak stanovují své plány, tvoří klíčový problém pro jakoukoli teorii vysvětlující ekonomický proces, přičemž nejlepší použití znalostí, zpočátku rozptýlených mezi všechny lidi, je přinejmenším jedním z hlavních problémů ekonomické politiky nebo vytváření účinného ekonomického systému.

Odpověď na tuto otázku je úzce spjata s otázkou návaznou, totiž *kdo* má plánovat. Právě kolem ní se točí veškeré spory o „ekonomické plánování“. Není to spor o to, zda plánovat, nebo ne. Je to spor o to, zda se má plánovat centrálně, pomocí jediné autority pro celý ekonomický systém, nebo jestli má být plánování rozděleno mezi mnoho jednotlivců. Plánování ve specifickém smyslu, ve kterém se tohoto termínu používá v současných sporech, znamená nutně centrální plánování – podřízení celého ekonomického systému jednomu jednotnému plánu. Konkurence na druhé straně znamená decentralizované plánování prováděné oddělenými osobami. Na poloviční cestě mezi oběma typy – a hodně lidí o tom mluví, ale málokomu se líbí, když to vidí – je delegace plánování na organizovanou odvětví nebo, řečeno jinými slovy, na monopoly.

To, který z obou systémů bude pravděpodobně efektivnější, závisí hlavně na otázce, ve kterém z nich můžeme očekávat, že plněji využije existující znalosti. A to zase záleží na tom, zda uspějeme spíše tím, že budeme jediné centrální autoritě předávat všechny znalosti, které by měly být použity, avšak zpočátku jsou rozptýleny mezi mnoha jednotlivci, nebo tím, že se jednotlivcům poskytnou takové dodatečné informace, které potřebují, aby mohli sladit své plány s plány ostatních.

Hned uvidíme, že v tomto bodě bude situace různá v závislosti na různých druzích znalostí. Odpověď na naši otázku se tudíž do značné míry přesouvá na relativní význam různých druhů znalostí: těch, které budou mít nejspíše jednotlivci, a těch, u kterých můžeme s větší důvěrou očekávat, že je najde-

me u nějaké autority složené z vhodně vybraných expertů. Pokud se dnes tak často předpokládá, že uvedená autorita je v lepší situaci, má to svůj důvod: jeden druh znalostí, jmenovitě vědecké znalosti, zaujímá tak výsadní místo v představitosti veřejnosti, že skoro zapomínáme, že vědecké znalosti nejsou to jediné důležité. Je možné připustit, že všechny nejlepší znalosti maximálně zvládné právě nějaký orgán složený z vhodně vybraných expertů, ačkoli je to samozřejmě pouhý přesun obtíží na problém výběru těchto expertů. Já bych zde však chtěl zdůraznit, že i za předpokladu snadného řešení tohoto problému je to pouze malá část problému širšího.

Dnes je skoro kacířské připomínat, že vědecké znalosti nejsou sumou všech znalostí. Trocha přemýšlení však ukáže, že mimo jakoukoli pochybnost existuje množství důležitých, avšak neorganizovaných znalostí, které patrně nemohou být nazvány vědeckými ve smyslu znalosti obecných zákonů: znalostí konkrétních okolností času a místa. Právě ve vztahu k těmto znalostem má prakticky každý jednotlivec výhodu nad ostatními, protože vlastní jedinečnou informaci, kterou lze s prospěchem využít. Využita však může být jen tehdy, jestliže se rozhodování, které na ní závisí, ponechá jemu nebo se dělá ve spolupráci s ním. Stačí si připomenout, kolik jsme se toho museli učit v jakémkoli zaměstnání po skončení svého teoretického výcviku, jak velkou část svého pracovního života trávíme učením se různým pracem a jak cenným kapitálem je na všech cestách životem znalost lidí, místních podmínek a zvláštních okolností. Vědět o nějakém ne zcela vytíženém stroji a využít ho nebo o něčích schopnostech, které by mohly být využity lépe, nebo se dozvědět o nějakém přebytku zásob, který by bylo možné přemístit během přerušení dodávek, je společensky právě tak užitečné jako znalost lepších alternativních výrobních postupů. Lodní dopravce, který si vydělává na živobytí tím, že využívá cest jinak prázdných nebo napůl plných parníků, agent s nemovitostmi, jehož veškeré znalosti jsou skoro výlučně znalostmi dočasných příležitostí, nebo makléř, který vydělává na lokálních rozdílech v cenách zboží – ti všichni vykonávají nadměru užitečné funkce založené na speciálních znalostech okolností prchavého okamžiku, které druzí nemají.

Je zajímavým faktem, že na tento druh znalostí se dnes pohlíží s jistým opovržením a že každý, kdo takovými znalostmi získává výhodu nad někým, kdo je lépe vybaven znalostmi teoretickými nebo technickými, si skoro zahrává se svou pověstí. Získat výhodu z lepší znalosti způsobu komunikace nebo dopravy se považuje za něco téměř nečestného, ačkoli je to právě tak důležité, jako když společnost využívá nejlepších vědeckých objevů. Tento předsudek do značné míry ovlivnil postoj k obchodu vůbec ve srovnání s výrobou. I ekonomové, kteří se sami považují za zcela imunní vůči nástrahám hrubého materialismu minulosti, se soustavně dopouštějí stejné chyby, když se jedná o činnosti zaměřené na získávání takovýchto praktických znalostí – zjevně proto, že v jejich paradigmatu jsou všechny tyto znalosti „dané“. Zdá

se, že dnes vládne všeobecné přesvědčení, jako by všechny takovéto znalosti měly být samozřejmě poruce každému, a že výčitka iracionality vznášena proti existujícímu ekonomickému řádu spočívá často právě na faktu, že takto po ruce nejsou. Tento názor opomíjí skutečnost, že právě metoda, jejíž pomocí by takovéto znalosti byly k dispozici co možná největšímu počtu lidí, přesně vymezuje problém, na nějž musíme nalézt odpověď.

Je-li dnes v módě zlehčovat význam znalostí konkrétních okolností času a místa, pak to úzce souvisí s tím, že se přikládá menší význam změně jako takové. Jen v opravdu málo bodech se předpoklady „plánovačů“ (zpravidla jen implicitní) liší od jejich oponentů tolik, jako v případě významu a frekvence změn, na jejichž základě jsou nezbytné podstatné změny plánů výroby. Samozřejmě, kdyby bylo možné stanovit detailní ekonomické plány na dosti dlouhé období a pak se jich jen přesně držet, takže by už nebylo třeba činit žádné další důležité ekonomické rozhodnutí, úkol vypracovat takovýto obsažný plán řídicí veškerou ekonomickou aktivitu by už tak pěkný nebyl.

Je asi důležité zdůraznit, že ekonomické problémy vznikají vždy a pouze v důsledku změn. Pokud se věci vyvíjejí jako dopsud, nebo alespoň pokud očekáváme, že se tak budou vyvíjet, nevzniká žádný nový problém, který by si vyžadoval rozhodnutí, žádná potřeba formulovat nový plán. Přesvědčení, že změny, nebo alespoň každodenní přizpůsobování, jsou v současné době méně důležité, implikuje tvrzení, že ekonomické problémy jsou dnes rovněž méně důležité. Toto přesvědčení o klesajícím významu změn mají proto zpravidla titíž lidé, kteří tvrdí, že význam ekonomických úvah byl zatlačen do pozadí rostoucím významem technických znalostí.

Je pravda, že v souvislosti s komplikovaným aparátem moderní výroby jsou ekonomická rozhodnutí nezbytná jen v dlouhých intervalech, jako když je třeba postavit novou továrnu nebo zavést nový výrobní proces? Je pravda, že když je jednou závod postaven, zůstává to ostatní více méně mechanickou záležitostí danou charakterem závodu, a že už tu není mnoho, co by se dalo měnit a přizpůsobovat neustále se měnícím okolnostem každého okamžiku?

Široce rozšířené přesvědčení, že tomu tak je, se nezrodilo, pokud já to mohu posoudit, z praktické zkušenosti podnikatelů. V konkurenčním odvětví – a jen takové odvětví nám může posloužit jako test – je úkol nepřipustit růst nákladů každopádně neustálým bojem, který pohlcuje větší část energie manažera. To, jak snadné je pro neefektivního manažera skrývat rozdíly, na nichž spočívá rentabilita, a možnosti vyrábět při stejném technickém vybavení s velkými rozdíly v nákladech, patří mezi samozřejmosti podnikových zkušeností, které však, jak se zdá, nejsou tak známé ve studiích ekonomů. Přání, které neustále s takovým důrazem vyslovují výrobci a inženýři, aby nebyli při výrobě zatěžováni ohledy na peněžní náklady, je výmluvným svědectvím o rozsahu, v jakém tyto faktory zasahují do jejich každodenní práce.

Jedním z důvodů, proč jsou ekonomové v rostoucí míře ochotni zapomínat na neustálé malé změny, které utvářejí celkový ekonomický obraz, je pravděpodobně to, že se v rostoucí míře zabývají statistickými agregáty vykazujícími mnohem větší stabilitu než pohyby detailu. Relativní stabilitu agregátů však není možné přičíst „zákonu velkých čísel“ nebo vzájemné kompenzaci náhodných změn – k čemuž mají statistické občas sklon. Počet prvků, se kterými máme co dělat, není dost velký na to, aby takové náhodné síly produkovaly stabilitu. Plynulý tok zboží a služeb je udržován neustálým vědomým přizpůsobováním, novými příkazy, které jsou vydávány každý den ve světle okolností včera ještě neznámých, tím, že B okamžitě zastoupí A, když ten selhal v dodávce. I velký a vysoce mechanizovaný závod běží do značné míry proto, že se může na své okolí obrátit se všemi svými neočekávanými potřebami: s taškami na střechu, s tiskopisy a s tisícem a jednou dalších věcí, ve kterých nemůže být soběstačný a od nichž plán výroby závodu požaduje, aby byly pohotové na trhu.

V tomto bodě bych se měl nejspíš stručně zmínit o faktu, že zmíněné znalosti už ze své povahy nemohou být zachyceny statistikou, a nemohou být tudíž ve formě statistiky sděleny žádné centrální autoritě. Statistiku, které bude muset tato centrální autorita používat, budou vznikat právě abstrahováním od malých rozdílů mezi věcmi, shrnováním položek, jako by šlo o jeden druh zdroje, které se navzájem liší co do místa, kvality a dalších zvláštností, což může být právě velmi významné pro určité rozhodnutí. Z toho vyplývá, že centrální plánování založené na statistických informacích nemůže svou povahou brát přímo v úvahu tyto okolnosti času a místa a že centrální plánovač bude muset nalézt takový nebo onaký způsob, jak rozhodnutí na nich založená přenechat „lidem dole“.

Souhlasíme-li s tím, že ekonomický problém společnosti spočívá hlavně v rychlé adaptaci na změny v konkrétních okolnostech místa a času, pak z toho zřejmě vyplývá, že poslední rozhodnutí musí být ponechána lidem, kteří tyto okolnosti znají, kteří znají přímo relevantní změny a okamžitě pohotové zdroje, aby je mohli využít. Nemůžeme očekávat, že se tento problém vyřeší tím, že se napřed všechny tyto znalosti sdělí centrálnímu úřadu, který je shrne a pak vydá své příkazy. Musíme jej vyřešit nějakou formou decentralizace. To však dává odpověď na náš problém jen zčásti. Potřebujeme decentralizaci, protože jen tak můžeme zajistit, že znalosti konkrétních okolností času a místa budou neprodleně využity.

Avšak „člověk dole“ nemůže rozhodovat pouze na základě své omezené, i když důvěrné znalosti faktů z bezprostředního okolí. Stále tu zůstává problém, jak mu předávat další informace, které potřebuje k tomu, aby zasadil své rozhodnutí do souvislosti všech změn v celém ekonomickém systému.

Kolik znalostí potřebuje, aby se mu to podařilo? Které z událostí, odehrávajících se za horizontem jeho bezprostředních znalostí, jsou relevantní pro

jeho bezprostřední rozhodnutí, a kolik z nich potřebuje znát? Sotva existuje něco, ať se to děje kdekoli na světě, co *by nemělo* vliv na rozhodnutí, které musí udělat. Ale on nepotřebuje vědět o těchto událostech jako takových, ani o *všech* jejich účincích. Jemu nezáleží na tom, *proč* se v určitý moment žádá více šroubků té velikosti než oné, *proč* jsou snadněji k dostání papírové pytle než plátěné nebo *proč* se momentálně hůře shání kvalifikovaná pracovní síla nebo určitý stroj. Ze všeho toho je pro něj důležité jen to, *nakolik více nebo méně* je teď obtížné je obstarat ve srovnání s ostatními věcmi, které se ho rovněž dotýkají, nebo nakolik více nebo méně naléhavě jsou požadovány alternativní věci, které vyrábí nebo používá. Dotýká se ho vždy otázka relativního významu určitých věcí, zatímco příčiny, které mění jejich relativní význam, ho vůbec nemusejí zajímat kromě těch, jež mají vliv na konkrétní věci z jeho vlastního okolí.

Právě v této souvislosti nám „ekonomicko-matematické metody“ (neboli „čistá logika výběru“), jak jsem je nazval, pomáhají, alespoň jako analogie, pochopit, jak může být tento problém řešen – a ve skutečnosti se tak řeší – cenovým systémem. Dokonce ani samojediný řídicí mozek, ve kterém by byla uložena veškerá data za malý uzavřený ekonomický systém, nemůže explicitně procházet všechny vztahy mezi účelem a prostředkem, které by mohly být ovlivněny – drobná přizpůsobení v alokaci zdrojů je totiž třeba dělat v každém okamžiku.

Je ovšem velkou zásluhou „čisté logiky výběru“, že přesvědčivě prokázala, že i takový samojediný mozek může řešit problém tohoto druhu jen tím, když bude sestavovat a neustále používat míry ekvivalence (nebo „hodnoty“ nebo „mezni míry substituce“), to jest, že přiřadí každému druhu vzácných zdrojů nějaký numerický index, který nemůže být odvozen z žádné vlastnosti, kterou má ta určitá věc, nýbrž který odráží, resp. ve kterém je kondenzován, její význam z hlediska celé struktury vztahů mezi prostředky a účely. Při jakékoli malé změně pak bude muset brát v úvahu jen tyto kvantitativní indexy (nebo „hodnoty“), ve kterých je koncentrována veškerá relevantní informace; a tím, že bude přizpůsobovat kvantitativní jednu po druhé, může své pozice vhodně přeskupit, aniž by musel řešit celý hlavolam *od počátku* nebo v každém stadiu znovu procházet všemi jeho zákrutami.

Zásadně v systému, ve kterém je znalost relevantních faktů rozptýlena mezi mnoho lidí, mohou ceny působit ke koordinaci odděleného jednání různých lidí stejným způsobem, jako subjektivní hodnoty pomáhají jednotlivci koordinovat jeho části plánu. Stojí za to zamyslet se chvíli nad velmi jednoduchým a všeobecně známým příkladem působení cenového systému, abychom viděli, co přesně vykonává. Předpokládejme, že někde ve světě se vyskytla nová příležitost pro použití nějaké suroviny, dejme tomu cínu, nebo že jeden ze zdrojů nabídky cínu byl vyřazen. Pro naše účely nezáleží na tom –

a je významné, že na tom nezáleží –, která z těchto dvou příčin zvýšila vzácnost cínu. Uživatelé cínu potřebují vědět jenom to, že cín, který byli zvyklí spotřebovávat, je nyní někde jinde používán s větším ziskem, a že v důsledku toho musí s cínem šetřit. Velká většina z nich ani nepotřebuje vědět, kde se ta naléhavější potřeba objevila nebo kvůli kterým jiným potřebám by se měli ucházet o jeho nabídku. Jestli novou poptávku znají přímo jen někteří z nich a přesunou na ni zdroje, a jestli lidé, kteří o takto vytvořené nové mezeře vědí, ji zaplní ještě nějakými jinými zdroji, pak se výsledek rychle rozšíří do celého ekonomického systému a ovlivní nejenom všechna použití cínu, nýbrž také všechna použití jeho substitutů a substitutů těchto substitutů, nabídku všech věcí z cínu a jejich substituty a tak dále; a to všechno bez toho, že by velká většina těch, co tyto substituce uskutečňují, věděla cokoli o původních příčinách těchto změn.

Celek jedná jako jednotný trh ne proto, že by někteří jeho účastníci měli přehled o celém poli, nýbrž proto, že se jednotlivá omezená individuální zorná pole dostatečně překrývají, takže po řadě zprostředkování se relevantní informace dostane ke všem. Pouhý fakt, že pro každé zboží existuje jediná cena – nebo spíše, že místní ceny jsou propojeny způsobem určeným dopravními náklady apod. –, dává totéž řešení (je právě tak koncepčně možné), k jakému by dospěl jediný mozek, kdyby měl všechny informace, které jsou ve skutečnosti rozptýlené mezi všemi lidmi, jichž se proces týká.

Cenový systém jako mechanismus pro sdělování informací musíme vidět tehdy, chceme-li pochopit jeho reálné funkce – které samozřejmě plní tím nedokonaleji, čím jsou ceny rigidnější. (I když se pevné¹ ceny staly dost rigidní, přesto síly, které by působily prostřednictvím cenových změn, působí do značné míry stále prostřednictvím změn v ostatních bodech kupní smlouvy.) Nejvýznačnějším rysem tohoto systému je úspornost znalostí, se kterou funguje, resp. to, jak málo potřebují individuální účastníci znát, aby byli schopni podniknout tu správnou akci. Ve zkratce, určitým druhem symbolu se předává pouze ta nejpodstatnější informace a předává se pouze těm, kterých se to týká. Není to jen metafora, když popíšeme cenový systém jako druh zařízení na registraci změn nebo jako telekomunikační systém, který individuálním výrobcům umožňuje sledovat pohyb pouze několika málo ukazatelů, tak jako inženýr sleduje ručičky několika málo přístrojů, aby přizpůsobili svou činnost změnám, o nichž se možná nikdy nedozvědí nic více než to, co právě odráží pohyb cen.

Samozřejmě tato přizpůsobování nebudou asi nikdy „dokonalá“ v tom smyslu, jak jej koncipují ekonomové ve svých analýzách rovnováhy. Já se

¹ Ceny stanovené stranou nabídky, tj. ceny, které nevznikly vyjednáváním, typicky např. v obchodních domech (pozn. překl.).

však obávám, že naše teoretické zvyklosti jak se problému zmocnit, s předpokladem více méně dokonalé znalosti u každého, nás poněkud zaslepily, takže nevidíme tu pravou funkci cenového systému a při posuzování jeho účinnosti jsme svedeni k používání poněkud zavádějících měřítek. Je to zázrak, když v případě, který jsme např. naznačili u vzácnosti nějaké suroviny, bez vydání jakéhokoli příkazu a aniž by příčinu znala více než hrstka lidí, jsou desítky tisíc lidí, jejichž totožnost by nebylo možné zjistit ani po měsících šetření, přinuceny používat tento materiál nebo výrobky z něho s větší šetrností, to jest, pohybují se tím správným směrem. Zázrak to je i tehdy, když ne všichni z toho vyjdou v neustále se měnícím světě tak dokonale, že by jejich míra zisku zůstala stále na téže, nebo dokonce na „normální“ úrovni.

Úmyslně jsem použil slovo „zázrak“, abych vyburcoval čtenáře ze samolibého poklidu, v němž se nacházejí proto, že často považují fungování tohoto mechanismu za samozřejmé. Jsem přesvědčen, že kdyby to byl výsledek uvědomělé lidské konstrukce, a kdyby lidé vedení cenovými změnami chápali, že význam jejich rozhodování daleko přesahuje jejich bezprostřední cíl, byl by tento mechanismus oslavován jako jeden z největších triumfů lidského ducha. Jeho smůla je dvojitá – za prvé to není výsledek lidské konstrukce, za druhé lidé jím vedení zpravidla nevědí, proč jsou nuceni dělat to, co dělají. Avšak ti, co horují pro „uvědomělé řízení“ a nemohou uvěřit, že to, co vzniklo bez konstrukčního návrhu (a dokonce bez toho, že bychom tomu rozuměli), má řešit problémy, které bychom nebyli schopni řešit uvědoměle, by si měli zapamatovat, že problém spočívá právě v rozšíření možností našeho používání zdrojů za dosah kontroly kteréhokoli jednotlivého mozku. Jde tedy o to, jak se zbavit nutnosti uvědomělého řízení a jak obstarat podněty, které by přiměly jednotlivce k žádoucímu konání, aniž by jim někdo říkal, co mají dělat.

Pojednáváný problém se netýká jen ekonomie, ale vzniká v souvislosti téměř se všemi skutečně společenskými jevy – s jazykem a značnou částí našeho kulturního dědictví – a představuje opravdu ústřední teoretický problém všech společenských věd. Jak řekl v jiné souvislosti Alfred Whitehead, „jde o hluboce mylný truismus opakovaný ve všech učebnicích a proslavech významných lidí, že bychom měli kultivovat svůj zvyk přemýšlet o tom, co děláme. Je to přesně naopak. Civilizace pokračuje tím, že rozšiřuje počet důležitých operací, které můžeme vykonávat, aniž na ně musíme myslet.“ To má ve společenské oblasti hluboký význam. Neustále používáme formule, symboly a pravidla, jejichž významu nerozumíme a jejichž používáním se zmocňujeme znalostí, které sami nemáme. Vyvinuli jsme tyto postupy a instituce tím, že jsme stavěli na zvycích a institucích, které se osvědčily v jejich vlastní sféře; ty se pak staly základem civilizace, kterou jsme vybudovali.

Cenový systém je právě jedním z takových útvarů, které se člověk naučil používat (i když má ještě stále daleko do toho, aby se jej naučil používat nejlépe) po mnoha zakopnutích, aniž by mu porozuměl. Jeho pomocí byla možná nejen dělba práce, ale též koordinované používání zdrojů založené na stejnoměrně rozdělených znalostech. Lidé, kteří rádi zesměšňují jakoukoli zmínku, že to tak může být, zpravidla překrucují argumentaci tím, že jí podsouvají tvrzení, jako by to, že spontánně vyrostl právě tento druh systému, který je nejvhodnější pro moderní civilizaci, byl nějaký zázrak. Je to právě naopak: člověk byl schopen vyvinout dělbu práce, na níž je naše civilizace založená proto, že se mu podařilo zakopnout o metodu, která to umožnila. Kdyby se mu to bylo nepříhodilo, asi by stále ještě budoval nějaký jiný, zcela odlišný typ civilizace, něco jako „stát“ mravenců nebo nějaký jiný typ vymykající se představám. Můžeme říci jen to, že se zatím nikomu nepodařilo navrhnout nějaký alternativní systém se zachováním oněch rysů existujícího systému, kterých si váží i jeho nejsveřepější odpůrci – zejména onu míru, ve které jednotlivec může volit svou činnost a v důsledku toho svobodně používat své vlastní znalosti a dovednosti.

Je z mnoha hledisek štěstím, že spor o nepostradatelnost cenového systému pro jakoukoli racionální kalkulaci ve složité společnosti se nyní už neveče mezi tábory, které zastávají odlišné politické názory. Teze, že bez cenového systému bychom nemohli zachovat společnost založenou na tak rozsáhlé dělbě práce, jako je ta naše, byla před pětadvaceti lety, když ji von Mises poprvé formuloval, přijata pískáním a výsměchem. Dnes už nejsou obtíže s jejím přijetím v první řadě rázu politického, a to navozuje mnohem příznivější atmosféru pro rozumnou diskusi. Jestliže Lev Trockij argumentuje, že „ekonomická kalkulace je nemyslitelná bez tržních vztahů“, slibuje-li profesor Oskar Lange profesoru von Misesovi sochu v mramorovém vestibulu budoucího Centrálního plánovacího úřadu a objevuje-li profesor Abba P. Lerner znovu Adama Smithe a přitom zdůrazňuje, že podstata užitečnosti cenového systému spočívá v podněcování jednotlivce sledujícího svůj vlastní zájem k tomu, aby dělal to, co je v zájmu všeobecném, pak už rozdíly v skutku nemohou být nadále přičítány politickým předsudkům.

Nedávné tvrzení J. A. Schumpetera (1942) v jeho knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie* poskytuje jasnou ilustraci jednoho z metodologických rozdíků, které mám na mysli. Autor této knihy je význačným představitelem ekonomů přistupujících k ekonomickým jevům z pozic určitého druhu pozitivismu. Tyto jevy se mu v souladu s tím jeví jako objektivně dané kvantitativní komodit narázejících navzájem na sebe, převážně však, jak se zdá, bez jakéhokoli zásahu lidského mozku. Pouze tímto pozadím mohu vysvětlit následující vývod (který mě znepokojuje). Profesor Schumpeter tvrdí, že možnost racionální kalkulace za neexistence trhu výrobních faktorů vyplývá pro teoretika „z elementární věty, že spotřebitelé tím, že hodnotí spotřební zboží

(vytvářejí poptávku'), ipso facto také hodnotí výrobní prostředky, které se účastní výroby tohoto zboží" (Schumpeter, 1942, str. 175).²

Vzato doslova je toto tvrzení prostě nepravdivé. Spotřebitelé nic takového nedělají. Profesor Schumpeter výrazem *ipso facto* zřejmě míní, že hodnocení výrobních faktorů je implikováno v hodnocení spotřebního zboží nebo z něho nutně vyplývá. To je však rovněž nesprávné. Implikace je logický vztah, který může být smysluplně položen jen mezi větami, které jsou současně přítomny v jednom a téže mozku. Je však zřejmé, že hodnoty výrobních faktorů nezávisí pouze na hodnocení spotřebního zboží, nýbrž také na podmínkách nabídky různých výrobních faktorů. Pouze pro mozek, kterému by byla všechna tato fakta současně známa, by odpověď z daných faktů nutně vyplývala. Praktický problém však vzniká přesně proto, že ona fakta nejsou v jediném mozku nikdy takto dána, a v důsledku toho je nezbytné, aby bylo při řešení problému použito vědomostí, které jsou rozptýlené mezi mnoha lidmi.

Problém tedy v žádném případě vyřešen není, můžeme-li ukázat, že všechna fakta, *kdyby* byly známa jedinému mozku (což hypoteticky předpokládáme o pozorujícím ekonomovi), by jednoznačně determinovala řešení; místo toho musíme ukázat, jak se dospívá k řešení interakcemi lidí, z nichž každý má znalosti jen částečně. Předpokládat, že jsou všechny znalosti dány v jednom mozku stejným způsobem, jako předpokládáme, že jsou dány nám jako vysvětlujícím ekonomům, znamená předpokládat, že problém je ze stolu, znamená přehlížet vše, co je v reálném světě důležité a významné.

Že by ekonom takového ražení, jako je profesor Schumpeter, mohl být poplaven do pastí, kterou nastražila pro neopatrné nejednoznačnost termínu „datum“, je tedy sotva vysvětlitelné jako pouhý omyl. Ukazuje se spíše, že je něco od základu chybného v přístupu, který obvykle přehlíží podstatnou část jevu, se kterým máme co dělat: nevyhnutelnou nedokonalost lidských znalostí a v důsledku toho potřebu procesu, kterým by byly znalosti soustavně sdělovány a získávány. Každý přístup, jako je třeba přístup matematické ekonomie s jejími simultánními rovnicemi, který ve skutečnosti začíná od předpokladu, že lidské znalosti odpovídají objektivním *faktům* situace, systematicky vypouští to, co máme hlavně za úkol vysvětlit. Jsem dalek to-

² Profesor Schumpeter je myslím také původcem mýtu, že Pareto a Barone „vyřešili“ problém socialistické kalkulace. Oni a mnozí další však udělali pouze to, že stanovili podmínky, které musí splňovat racionální alokace zdrojů, a zdůraznili, že tyto podmínky jsou zásadně totožné s podmínkami rovnováhy na konkurenčním trhu. A to je něco zcela jiného než ukázat, jak se alokace zdrojů, která těmto podmínkám vyhovuje, může uskutečňovat v praxi. Pareto sám (od něho Barone převzal prakticky vše, co mohl nabídnout) byl dalek toho, aby si činil nárok na vyřešení praktického problému, ve skutečnosti popíral, že by tento problém byl řešitelný bez pomoci trhu. Viz Pareto (1927, str. 233–234). Příslušná pasáž je na začátku anglického překladu mého článku „Socialistická kalkulace: konkurenční řešení“ (von Hayek, 1940, str. 125).

ho, abych popíral, že analýza rovnováhy má v našem systému užitečnou funkci. Avšak když to dojde až tam, že to svede naše vedoucí myslitele k tomu, aby začli věřit, že situace, kterou popisují, má přímý vztah k řešení praktických problémů, pak je nevyšší čas, abychom si připomněli, že to nemá vůbec co dělat se společenskými procesy, a že to není nic víc než užitečná příprava ke studiu hlavního problému.

American Economic Review, sv. 35, roč. 1945, str. 519–530

Literatura

1. Pareto, V. (1927), *Manuel d' économie pure* (Rukověť čisté ekonomie), Giard, Paris, 2. vyd.
2. Schumpeter, J. A. (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy* (Kapitalismus, socialismus a demokracie), Harper and Row.
3. von Hayek, F. A. (1940), *Socialist calculation: the competitive „solution“* (Socialistická kalkulace: konkurenční „řešení“), *Economica*, vol. 7 (nová série), str. 125–149.